

RÉVAY Mór János

Egy könyv a könyvről

1920-ban terjedelmes memoár látott napvilágot a Révai Testvérek Irodalmi Intézet Rt. kiadásában: Révay Mór János „Írók, könyvek, kiadók. Egy magyar könyvkiadó emlékiratai”, két kötetben, összesen 860 oldalon. A szerző a cég-alapító testvérpár, Révai Sámuel (1833–1908) és Révai Leó (1844–1909) közül az előbbinek gyermeke volt. A „Révai Testvérek” másfél évszázaddal ezelőtt, 1869. november hó 1-jén alakult meg, mint könyvkereskedés és antikvárium. A két Révai „testvériesen” megosztott a feladatokon: Sámuel mintaszerűvé fejlesztette a könyvterjesztést, s alapította meg 1878-ban a Magyar Könyvkereskedők Országos Egyletét, Leó pedig a használt könyv részlegét vezette, s hozta létre az első hazai tudományos antikváriumot.

A Révai-cég 1895-ben részvénytársasággá alakult és az 1949-ben bekövetkezett államosításáig a hat legjelentősebb – tehát évi ötven kiadványnál többet megjelentető – kiadó- és nyomdavállalat egyikeként működött (a másik öt: Athenaeum, Egyetemi Nyomda, Franklin Társulat, Szent István Társulat, Új Idők [Singer és Wolfner]). A Révai nevéhez fűződő sorozatok közül a legismertebbek: Világkönyvtár, Klasszikus Regénytár, Jókai Mór műveinek 100 kötetes díszkiadása, Révai nagy lexikona. A cég könyvkiadói üzletágát 1880-ban Révai Sámuel fia, a lipcsei egyetemről éppen hazatért Révay Mór János (Eperjes, 1860. február 24. – Budapest, 1926. július 7.) hozta létre, aki 1895-től az egész társaság igazgatását átvette. A cég alapításának ötvenedik évfordulójára

kiadott memoárját éppen száz évvel ezelőtt – a Tanácsköztársaság idején – vetette papírra.

Az alábbiakban az emlékiratok első kötetének 1–8. oldalain található bevezetőt tesszük közzé, mai helyesírás szerint, az eredeti kiemléseket megtartva. Publikálásával felhívjuk a figyelmet a kultúraközvetítők mindenkori felelősségére, arra, hogy az értékkeremtés válságos történelmi időszakokban is eredményes lehet, s hogy maradandó életművet mások munkáinak elősegítésével is létre lehet hozni. Révay munkája – a személyes szakmai hitvallásán, felelősségtudatán és könyvszereteten túl – a mindig új utakat kereső alkotó embert mutatja meg, akit a nehézségek nem elriasztanak, hanem még elszántabbá tesznek. Életműve példát adhat azoknak, akik bár hisznek eszméikben, idő előtt feladják az elérésükért folytatott küzdelmet.

Révay Mór János Írók, könyvek, kiadók című memoárját a Kiss József Könyvkiadó Kft. 2006-ben reprint kiadásban megjelentette: ISBN 978-963-85500-9-5 Ő.

Révay Mór János: Egy könyv a könyvről (bevezetésül)

1919. július 2.

A vallomásoknak ezt a könyvét egy nyílt vallomással kell kezdenem. Valahányszor az a kérdés merült föl előttem, vajon egyik-másik kézirat méltó-e arra, hogy könyv alakjában kerüljön napvilágra, mindig gondosan mérlegettem, szükség van-e rá, van-e értéke,

belső becse, gyarapodik-e vele az irodalom vagy a tudomány, előbbre viszi-e a kultúrát, lesz-e közönsége, lesz-e keletje, indokolt-e a kiadása, kell-e ez a könyv, kinek kell és egyáltalában méltó-e arra a sok nemű gondos munkára, ami a kéziratból könyvet csinál?

A nyilvánosság elé kívánczó kézirat-tal szemben ezekre a kérdésekre van hivatva válaszolni a kiadó. Ez az ő nagy felelőssége. Ezekre adott válaszától függ, hogy hivatását jól vagy rosszul teljesíti-e. A könyv tartalmáért az író felelős, de azért, hogy a könyv világra jött, a kiadót terheli a felelősség és ezzel szinte magára vállalta a felelősséget magáért a könyvért, annak tartalmáért, annak hatásáért, annak életéért, pályafutásáért és sorsáért.

Minő fokozott felelősség terhel most engem, mikor egy oly könyvet készülök kiadni, amely magáról a könyvről szól, és amelyet magam akarok megírni, amelyben író és kiadó egy célban, egy felfogásban egyesül, és amelynek jogosultságára vonatkozólag az aggályoknak, a skrupulusoknak, a kételyeknek egész tömege zúdul rám.

Egy könyv a könyvről. Olyan országban, amelyben még tegnapelőtt maga a könyv ismeretlen fogalom volt, kevés kiválasztottak ritka csemegéje, amelyben még tegnap nagy erőfeszítések, zseniális kigondolások kellett hozzá, hogy a könyvet becsempésszük az olvasni tudók kezeibe és amelyben ma az egész államépületet, a jelent és jövőt a könyvre, a könyv kultúrájára, a könyv tanító erejére, a könyv szuggesztíójára, a könyv lélekátalakító munkájára, a könyv fundamentumára akarják állítani.

És olyan időben, amidőn szinte eltemetettnek látszik a múlt, amidőn kérdéses, vajon a ma emberét érdeklik-e még a tegnap küzdelmei, vajon az, amit tegnap értéknek tartottunk, ma nem ócska limlom-e? Olyan időben, amidőn bizonytalan, vajon azt a kultúrát, amelyért dolgoztunk, nem nyeli-e el egy egészen más kultúra, vajon nem nyeli-e el a semmilyen kultúra, vajon nem esik-e vissza az emberiség az őállapotba, az ősi szokásokba és ősi foglalkozásokba, vajon

nem bizonyul-e hiábavalónak a lefolyt évezredek építő munkája?

És olyan időben, amidőn maga a nyelv, amelyen és amelyért küzdöttünk és fáradoztunk, talán halálra van ítélve, amidőn maga a nemzet, amelyért éltünk és dolgoztunk, pusztulásra van szánva, amelyben maga az ország, ahol születünk, ahol elhelyezkedtünk, amelyben műveltük a nyelvet, az irodalmat, a tudományt, a művészetet, mint ország szinte megszűnik.

Van-e ilyen körülmények közt értelme annak, hogy ebben a bizonytalanságban valaki leüljön és leírja azt, ami az ő foglalkozása és hivatása területén belül a magyar könyvvel egy fél századon át történt? Leírja azokat a viszonyokat, amelyeket ma talán már megmosolyognak, azokat a nehézségeket, amelyek ma már nem látszanak azoknak, leírja érintkezéseit oly emberekkel, akik iránt a mai nemzedék már nem viseltetik azzal a tisztelettel és kegyelettel, amely azokat az érintkezéseket inspirálta, és leírja azokat a szempontokat, érzéseket és nézeteket, melyeket egy szinte megszűnt ország letűnt nemzedéke táplált.

Évek előtt fogamzott meg bennem az a gondolat, hogy a meggyőződésem szerint fontos kulturális missziót teljesítő *Révai Testvérek Irodalmi Intézetnek ötven éves fennállása alkalmából* be kellene számolnia tevékenységéről és azokról az irodalmi vállalatokról, amelyeket létesített. Sohasem gondoltam ezt oly sablonos, jubiláns publikációnak, aminőket egyes közgazdasági intézmények, bankok, takarékpénztárak közre szoktak bocsátani, sem olyan reklám ízű kiadványnak, aminőkkel nagy ipari vállalatok, gyárak a maguk tevékenységét jobb világításba szokták helyezni.

Annál a kapcsolatnál fogva, amelyben egy kiadóvállalatnak kell állania írókkal és irodalommal, művészekkel és művészettel, a művelődés előharcosaival s a művelődés intézményeivel, mindig úgy gondoltam, hogy az ilyen munkát akként kellene megalkotni, hogy abból szinte pasztikusán kidomborod-

jék annak az egész művelődési ágak a fejlődése, amelybe ez az intézet bele van kapcsolva. És mindig nagy fejtörést okozott nekem, vajon ki lesz az, akire ezt a munkát rá lehet bízni, aki azt ilyennek meg tudja alkotni? Ki bír vajon azzal a tárgyilagosással, amellyel ezeket a sok irányban küzdelmes tülekedésekbe fült szándékokat, terveket meg tudja ítélni; ki bír azzal az éleslátással, amellyel a fejlődés összes fokozatait és ezek összefüggését egymással észre tudja venni és fel tudja fogni; ki bír azzal az úgyszeretettel, amellyel közeledni kell azokhoz a kérdésekhez, amelyek végeredményben egy nagy emberiségi célt és eszményt tartottak szem előtt és ki bír azzal az áttekintéssel, amellyel az időben és térben, irányban és célban olyannyira különböző, olyannyira elütő szempontok tömegében megsejtse, megrögzítse és megérzékítse azt a vezérlő lelket és gondolatot, mely meggyőződésem szerint mindenben megnyilvánul, ami ennek az intézetnek keretén belül mint élő valóság testet öltött.

És minél többet gondolkodtam rajta, annál kilátástalanabbnak tűnt fel az, hogy találni tudjak egy olyan embert, aki a rábízandó feladatnak ebben az értelemben meg tudjon felelni. Akikkel szándékomat közöltem, váltig arra bízattak, hogy magam valósítsam meg azt és azzal érveltek: minthogy évek óta magamban hordom ezt a gondolatot; minthogy magam rendelkezem a szükséges adatok felett; minthogy csak én emlékezhetem vissza azokra a körülményekre, amelyek érdekesen bevilágíthatnak sok mindennemű dologba; minthogy én benne éltem ezekben a dolgokban és azok én bennem tovább élnek, az a kívülről író, akit az intézet megbízta történetének megírásával, amúgy is csak az én információim és instrukcióim alapján írhatná azt meg, az ő megállapításai és véleményei mögött amúgy is az én irányításomat sejtjenék; nyíltabb, őszintébb és férfiasabb, ha minden álszemérmel félretéve, magam írom meg ezt a könyvet, amelyben a magyar könyvtermelés ötven évének képét akarom visszatükröztetni és magam állok

helyt azokért az adatokért, amelyeket benne fel akarok dolgozni és azokért a nézetekért, amelyeket képviselni óhajtok.

Arra is rámutattak ezek a barátaim, hogy mindazok a jubiláris emlékkönyvek, amelyeket egyes intézetek e célra fölkért írókkal íratnak, a bennük felhalmozott értékes adatgyűjteményen és sokszor száraz kimutatásokon felül rendszerint a vezetőknek zengett dicsőhimnuszokban merülnek ki és hogy azokból sohasem világlik ki az a lélek, amelyből a valóság fakadt és táplálkozott.

Ahhoz a nagy kérdéshez, vajon érdekes-e egyáltalában a mai világrengető események közepett megrögzíteni egy kis üzemi tevékenységét, országok és új világok keletkezésének közepette egy letiport kis nemzet kis kultúrájának kis eszközeit; hozzájárult még az a szubjektív szempontból nagy kérdés, vajon én vállalam-e ennek az általam évek óta szeretettel ápolt gondolatnak megvalósítását és vajon meg fog-e az felelni annak a feladatnak, amelyet másokra való vonatkozásában magam eléggé nehéznek állapítottam meg?

Érthető súlyos aggodalmak! Maguktól értetődő kétségek. Vajon hogy birkózom meg velük? Mert mindezekon felül még egy rendkívüli nehézség áll előttem: hozzám legközelebb állókról kell írnom, azokról, akiknek működéséről megemlékezve és akiknek tevékenységét vázolván, lehetetlen mellőzni a bírálatot, hiszen sokszor maga a leírás is már bírálatot tartalmaz. De talán sikerül elkerülnöm a színezést, az öntelt dicséretet, az elfogult gáncsot. Talán sikerül annyira tárgyilagossáknak lennem, hogy nem esem túlzásba sem az egyik, sem a másik irányban és talán sikerül annyira becsületesnek lennem, hogy megközelítem az igazságot.

Fennmarad még mindig a legnagyobb nehézség, amelyre meg kell küzdenem, az, hogy magamról is kell írnom, mint aki negyven év óta benne vagyok ebben a munkában és bármennyire töreksem is a háttérben maradni, mégsem kerülhető ki, hogy eszméim, szándékaim, reményeim, törekvéseim, am-

bícióim, kezdeményezéseim, eredményeim és sikertelenségeim vissza ne tükröződjének ebben a könyvben; hogy a tülekedések, küzdelmek, nagyszámú csalódások, kisszámú sikerek rajza ne vessen egy sugarat az én egyéniségemre is.

De jól megfontolva a dolgot, jobb volna-e, ha a bevett szokáshoz híven, az intézet egy még oly jeles íróat bízna is meg azzal, hogy számoljon be az intézet működéséről száraz aktákból, elébe rakott anyagból? Az ilyen műnek minden egyéb hiányától eltekintve, gondoljunk csak arra, hogy elbírná-e a nyomdafestéket az a sok mesterkéltséget és émelyítő dicséret, melyet az ily „hivatalos” biográfiaíró mindenre rápazarolna, ami a jubiláris irat tárgyköréhez tartozik, akár egyénekről, akár intézményekről, akár valóban kiváltságos emberekről, akár csak kicsiny szerepű és múlandó becsű személyekről vagy vállalatokról van szó.

Egyébként is egy igen szellemes írónk egyszer azt írta, hogy voltaképpen az emberiség igaz történetét csak úgy lehetne megírni, ha minden, bármily jelentéktelen kis ember megírná a maga sorsát, cselekvéseit, tevékenységét, küzdelmeit, gondolatait, mert mindegyikben találkozónék valami érdekes és jellemző vonás és ezeknek a vonásoknak összességéből lehetne megkonstruálni az egész emberiség eszmekörét, életfolyamatát, világszemléletét.

Mindezek a szempontok lassan-lassan megbarátkoztattak azzal a gondolattal, hogy ezt az egy kiadói tervemet akként valósítsam meg, hogy a kiadandó munkát magam meg is írom. Végleg eldöntötte azonban a kérdést az a rendkívüli helyzet, amelybe a könyvkiadás Magyarországon a kommunista állam szervezkedése folytán jutott. Nem e helyütt akarom azt a kérdést megvitatni, vajon a szellemi termelésre minő hatással lehet a kommunista államszervezet, de ami döntőleg hatott elhatározásomra, az a voltaképpen perverznek mondható helyzet, amely előállt akkor, amikor a kommunista állam egyfelől fő céljául és fő eszközüül tűzte ki a

kultúra fölényének eddig nem sejtett méreteiben való kultuszát; amidőn ebben magát a könyvkiadás mesterségét és annak eredményeit soha nem remélt, nem várt, nem sejtett és talán meg sem érdemelt módon felmagasztalta – másfelől azonban a maga publikációival, szervezeti tevékenységének indokolásával és célkitűzéseivel a kapitalisztikus államban kifejtett könyvkiadói tevékenységet oly alacsony rendű, tisztátalan indokú, önző, lélektelen, programtalan, öntudattalan foglalkozásnak minősítette, amelynek szűkeklősége, kulturálatlansága, érzéktelensége, tudatlansága sehogy sem képes megmagyarázni azokat a nagyszerű eredményeket, amelyeknek kész talajára ráállott a szocialista-kommunista társadalom.

Ha még volt skrupulusom, mind eloszlatta ez az illogikus támadás, ez az igaztalan vád, ez a rosszhiszemű beállítást, mert most már arról van szó, hogy meg kell védeni azt a munkát, amelyet többen, sokan, egy egész életen át annyi lelkiismeretességgel, annyi idealizmussal, annyi becsületos jóakarattal, annyi igaz jószándékkal folytattunk. Most már félre kell tenni minden okoskodást, előállott a védelem kötelessége. Most már be kell bizonyítani, hogy nem velejáruja sem a szocializmusnak, sem a kommunizmusnak, de legkevésbé magának a kultúrának, hogy az építő munkát azzal kezdjük, hogy meggyanúsítsuk, megtépázzuk mindazokat, akik eddig gondozták azt a kultúrát, akik arra a magas nivóra emelték, amelyre egy állítólag még magasabb rendű kultúra, mint biztos pitedesztálra rá akar állani.

A könyvkiadó a nemzet legbecsesebb, legnagyobb és örök értékeinek gondozója, kezelője és fejlesztője. A művelt világ kiadóinak összessége az egész világ legbecsesebb értékeinek kincstartója, megőrzője, szétesztője. Ezeket azzal gyánúsítani, hogy minden nemesebb gondolattól, minden ideális lendülettől és minden önzetlen odaadástól menten, kizárólag alacsony anyagi érdekeket hajszolnak – egyenes arcucsapása a szellemi munka egy oly osztályának, amely, ha ilyen

kaliberű volna, egy pillanatig sem teljesíthetné tovább a rá háramló feladatokat.

Aki ilyet állít, az sohasem volt kiadó, az sohasem érezte az alkotásnak azt a lázát és gyönyörét, amely az igazi kiadó minden dolgát, minden tevékenységét áthatja. Az sohasem tud számot adni magának a kiadó lelkéről – arról a lélekről, amely benne vibrál abban a könyvben, amit ő eljuttat az ország, a világ minden elrejtett zugába. Aki ilyet állít, az nem hisz ebben a lélekben és ezért nem is alkalmas arra, hogy azokat a funkciókat végezze, amelyeket eddig az egyéni munka és kezdeményezés rendszerében a világ kiadói végeztek. Aki így érvel és csak ezzel a negatív kritikával akarja megalapozni a maga rendszerét, az végleg kompromittálja ezt a rendszert és kimutatja annak tökéletes tarthatatlanságát.

Az eddigi gazdasági rendszer egyik legkárosabb kinövése volt, hogy a kenyérért, az állásért, az érvényesülésért való tülekedésben arra nem való emberek jutottak olyan pozíciókba, amelyekben tudatlanságukkal, járatlanságukkal, hozzá nem értésükkel csak kárt és bajt okozhattak. Ebben a rendszerben megtörténhetett és megtörtént, hogy mezőgazdára bízta a közigazgatást és a közigazgatási szakerőre a gazdasági ügyvitelt. Megtörténhetett, hogy a dilettánsra bízta a színházat és színészre a bankigazgatást. Megtörténhetett, hogy a jogászra bízta a fioxéra elleni küzdelmet és a képzett botanikusra az egyházi közigazgatást. Megtörténhetett, hogy a jeles stratégára bízta az élelmiszerszállítást, a matematikusra az iskolai rendszer vezetését, a büntető jogászra a vasúti igazgatást.

De ennek a rendszernek legalább volt korrektívuma. A szabad kritika, a jobb belátás, a keresztültörő igazság eltávolíthatta őket onnan, ahova nem voltak valók. De ha az ellentmondást nem tűrő, a kritikát elnyomó, a véleményszabadságot kipusztító diktatúra a susztert vagy a kötélverőt állítja a kultúra intézésének magas polcára, akkor ebből csak a nagy emberiségi értékek teljes csődje keletkezhetik.

Ily körülmények közt talán nem kell tovább indokolnom, hogy a magam elé tűzött feladatot ezekkel a felfogásokkal szemben védelmi állásban óhajtom megoldani. Ezen az alapon állva, remélem, sikerülni fog a munkát megóvni az önéletrajz hibáitól, mert kötelességemmé válik visszatükröztetni azt a felfogást, amely minden igaz kiadót áthat, amely a közvetlen tapasztalat, tudás és szakértelem alapján nyugszik, és amelynek leghivatottabb tolmácsa mégis csak maga az érdekelt kiadó.

A kiadó állandóan a nagy nyilvánosság ellenőrzése alatt él. Minden egyes esetben, amidőn valamely publikációval kilép, kiteszi magát a kritikának, a hozzászólásnak, a legtagabb értelemben. Ő a bírálatot, a gáncsol, a különböző értékelést éppúgy kénytelen elfogadni, mint az író, a festő, a színész, a szónok, aki a nyilvánosság elé lép. A kritika, a sajtó, a közönség voltaképp már ítéletet mond a kiadó tevékenységéről minden egyes vállalkozásának közrebocsátása alkalmával, amikor azt támogatja, elfogadja vagy elhárítja magától.

Ha most egy összefoglaló mű keretében egy vállalat életének fél századával be akarok számolni és azokat a kapcsolatokat feltüntetni, amelyek ezt a vállalatot a közműveltséggel, az általános kulturális fejlődéssel és a legtagabb értelemben vett emberi civilizációval összekapcsolják: akkor voltaképpen csak új alkalmat szolgáltatok a kritikának arra, hogy összefoglaló bírálatot gyakorolhasson a maga összefüggéseiben retrospektív módon bemutatott működés eredményei felett.

Az ily kritika lehet méltányló, lehet fel-emelő, lehet gáncsoló, lehet lesújtó, mindenképpen csak értékes lesz és objektív igazsággal előtt előre is meg kell hajolni. Csak egyet nem lehet elfogadni még az ilyen, a munka egész komplexumát felölölő bírálattól sem, sőt attól legkevésbé, ti. az intenciók tisztaságának, a célok és szándékok szentségének, az akarat becsületességének meggyanúsítását.

(Bevezette és közzéteszi: Bolvári-Takács Gábor)